

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСВАВ ПЕТРОВИЋ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на ст̄раницама овог броја
часо̄писа Наш језик колеге,
̄пријатељи и некадашњи ст̄уденти
̄освећују ̄роф. др Сре̄ти Танасићу,
до̄исном члану АНУРС,
̄оводом седамдесе̄ година живо̄и
са искреним жељама за дугим живо̄ом
и не̄рекидним ст̄варалаш̄вом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социolingвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Raijić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'373.7
811.163.41'282.2

Оригинални научни рад
Примљено 5. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ВЕРБАЛИЗАЦИЈА КОНЦЕПТА *ЗДРАВЉЕ* У ТИМОЧКО-ЛУЖНИЧКИМ ГОВОРИМА

У раду се са когнитивносемантичког и лингвокултуролошког становишта разматра вербална интерпретација концепта *здравље* на тимочко-лужничкој језичкој слици света. На материјалу којим је репрезентован концепт здравља у *Тимочком дијалекатском речнику* (Динић 2008), *Речнику њиројског говора* (Златковић 2014) и *Речнику говора Лужнице* (Ћирић 2018) покушали смо да реконструирамо модел концептуализације једног од базних аксиолошких и лингвокултурних концепата у језичком сазнању тимочко-лужничке дијалекатске личности. Анализа је показала да у традиционалном језичком и културном сазнању носилаца ових југоисточних српских говора појам здравља примарно асоцира на физички састав и телесну неозлеђеност, на шта указује семантика јединица које попуњавају језгрени и централну зону концептуалног поља (*здрав* „који нема обољења ни оштећења“, *здравачџк* „који је прилично здрав“, *здрав здравишић* „сасвим здрав“, *здравје, здравице / здравјице / здрављице* „повољно, непоремећено стање организма у коме се животне функције нормално обављају“, *здравје / здравје* „опоравља се од болести“, *здравје, здрављује, здрави* „1. зацели рана, 2. оздрави“). Из концептуалног језгра обележеног семантичким знаком 'здравствено стање организма' идеографска слика шири се на различите категорије објективне стварности, при чему на ближој периферији доминирају знаци из социјалне сфере 'поздрав' (*зрави се, здравље се, здрављује се, издрављује се, њоздравља се, њозрави се, њоздравља се, здрав / да си здрав, здраво-живо, живо-здрво, здрво ли си*) и 'поздравни говор' (*зравица, здравичка, здрави, назрави, наздрављује*), што је вербални одраз поимања здравља као суштинског чиниоца за нормално егзистенцијално

* tanja77nis@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког њиројтора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и социјално функционисање појединца и основног фактора одржања заједнице.

Кључне речи: концепт *здравље*, дијалекатска језичка слика света, тимочко-лужнички говори.

Концепт *здравље* може се лингвистички двоструко посматрати – као позитивни опонент бинарног концепта *здравље – болесѝ* или као самостално концептуално поље. У овом раду испитаћемо семантичке ознаке и вербалну репрезентацију концептосфере *здравље* као јединственог фрагмента дијалекатске језичке слике света. Дати концепт описаћемо на основу његове вербалне репрезентације у речницима тимочко-лужничких говора новијег датума – *Тимочком дијалекатском речнику* (Динић 2008), *Речнику њиројског говора* (Златковић 2014) и *Речнику говора Лужнице* (Ћирић 2018). Најпотпунију лексичко-семантичку интерпретацију концепта *здравља* налазимо у *Речнику говора Лужнице*. Лексикографским информацијама из тимочких говора (Динић 2008; Златковић 2014) допуњују се народне представе и сазнања у вези са *здрављем* у којима су садржани елементи традиционалне културе и поглед на свет карактеристичан за тимочко-лужничку дијалекатску личност. Лексикографски корпус преузет из наведених дијалекатских речника илустрован аутентичним разговорним секвенцама у којима се актуелизују поједини когнитивни знаци и реализује смисао репрезентата концепта поуздан је материјал за реконструкцију концепта *здравље* на језичкој мапи југоисточних српских говора.

За разлику од маркираног члана опозиције – концепта *болесѝ*, номинационо поље концепта *здравље* далеко је суженије и парадигматски једноставније организовано, али семантичким потенцијалом превазилази оквире основног појма, што указује на значењски капацитет и функционалну искоришћеност идентификационог знака концепта – квалификатива *здрав*.

Вербални и когнитивни елементи концепта распоређени су по принципу поља са језгром, центром, ближом и даљом периферијом. Структурирање концепта базира се на позиционирању идентификационих и допунских когнитивних ознака, које се испољавају у семантичком садржају језичких јединица и препознају се као значењске компоненте концепта. Категоријално обележје концепта је појам *здравља*, који интегрише идеографске вредности 'добро, повољно, непоремећено стање организма', што се на језичком плану транспонује у позитивно денотативно значење „нормално функционисање организма“ лексикализовано дијалекатским ликом *здрáвје* (*Бóшће, сáмо дáј здрáвје, ња за*

дру̀го како̀ о̀ч. – Пиши ми како̀ си сьс здрáвје. – Од здрáвје нѐма нишѝа њ̀важно).

Лексеме *здравје* и *здрав* чине номинационо језгро концепта. Лексичко значење придева *здрав* у назначеним говорима дефинисано је семемом „који нема обољења ни оштећења“ (*Сви смо здрáви и живи, а и ви да сѝе ни живи и здрáви. – Најрѐд више здрáвје имáло, не боливо, овò је сьг м̀лого боливо, и м̀лого рáзне бòлке има, овòј неѐ билò најрѐд).* Значењске реализације језгрених конституената углавном асоцирају на телесно здравствено стање, при чему се у свести говорника здравље првенствено повезује са физичким саставом и телесном незлеђеношћу. На следећем когнитивном нивоу здравље се спознаје као нормално стање духа, што у речницима није вербално експлицирано. Примери којима се потврђује употреба лексема најбоље предочавају модел поимања здравља као основног и најважнијег чиниоца виталности, као драгоценост дату од бога коју треба чувати и неговати. Без обзира на „нездро̀во“ савремено доба говорници са тимочко-лужничког подручја одржавају и даље традиционални став према здрављу, *здрав човек је прототипична вредност заједнице и основна колективна тежња.* Субјективни однос према најзначајнијој стварносној категорији носиоци говора испољавају хипокористиком *здравјице / здравѝце / здрављѝце* (*Не љ̀меје да си чу̀ва здравјѝцеѝо, че изсѝбне нѐгде. – Чу̀вај си здравјѝцеѝо, дор га имаш. – Му̀ж ми изѝде здрављѝце*), чиме се интерпретационо поље концепта проширује појмовним метафорама (ЗДРАВЉЕ ЈЕ БЛАГО и ЗДРАВЉЕ ЈЕ ХРАНА) и конотативним ознакама (емотивно-експресивним и стилско-прагматичким значењским компонентама).

Антропоцентрички поглед на свет у фокус људског сазнања ставља човека и суштинске биолошке и социјалне факторе који детерминишу његов живот. Отуда је у перцепцији стварности телесно здравље примарни егзистенцијални услов, а концептосфера здравља један од базних сегмената националних језичких слика света. Представа о нераскидивој вези живота и здравља рефлектује се у лексичком споју *жив и здрав* карактеристичном за читав српски језички и културни ареал. Лингвокултурна специфичност испитиваног дијалекта препознаје се у изразу *оберѐ здрáвје* са значењем „премлати намртво“ (*Немòј ме више изазѝваш да ти не оберѐм здрáвје за цѝл живòти*), где су појмови здравља и живота асоцијативно испреплетани до потпуног изједначавања.

Концептуализација здравог човека има градуални карактер, са вектором интензитета у семантичком опсегу од онога који је нежног

здравља, који је прилично здрав: *здравачѝк* (*Здравачѝк, здравачѝк, нѝ му сѝг нѝшѝа јѝко*), преко денотативно најнеутралнијег *здрѝв* „који нема обољења“, до појачане позитивне вредности „сасвим здрав, потпуно здрав“ у изразу *здрѝв здравѝшѝѝ* (*Оздраве дѝда, сѝ је здрѝв здравѝшѝѝ*).¹

Скаларни модел лингвокогнитивне интерпретације може се применити у опису централних чланова концепта којима је вербализован процес оздрављења, тј. степенован прелаз из поремећеног у нормално здравствено стање. Линеарна зона која региструје цикличну промену стања са позитивним исходом: здравље – нарушавање здравља – болест – процес оздрављења – оздрављење – здравље припада сфери здравља елементима који носе информације о превазилажењу болести. У концептуалном центру фигурира скала на којој су градативно распоређене глаголске јединице које означавају различите фазе у процесу оздрављења, као и степен исцељења, манифестујући когнитивне ознаке:

1. 'почетак процеса оздрављења': *зздравѝје / зздравѝе, зздравѝје* (*Уѝейѝ си рѝку, ѝа нѝкако да ми зздравѝје. – Почѝло да зздравѝје, нѝма вѝше гнѝј. – Зздравѝје болнѝкаѝѝ, че га бѝде*) →
2. 'процес оздрављења': *здравѝје / здравѝе, ѝрездравѝје* (*Ти, брѝ, сѝшѝлно си бѝлан, кадѝ че ѝѝчнеш да здравѝјеш. – Ни здравѝје, ни се дѝса, лежѝ си. – Почѝл ѝѝлѝк да здравѝе; дѝче бѝг да си оздравѝе. – Прездравѝјем, ѝримечѝјем ѝѝчѝ ми се врснѝк бѝди с врѝме на врѝме, нѝрѝчѝѝѝ ѝред зѝру*). →
1. 'оздрављење у одређеној мери': *зздрѝви, ѝозздравѝје, ѝооздравѝје* (*Почѝ да ѝѝје лѝкови, и зздрѝви, че га бѝде. – Зздравѝ, ѝсцѝли се вѝч. – Позздравѝ му ногѝ, ѝѝчѝ се ѝѝдѝцка из крѝвѝѝ и ѝѝѝка ѝѝ авлѝју. – Сѝмо да ѝооздравѝјем, сѝмо да се мѝлко ѝридѝгнем, еѝѝ ме ѝри вас да насѝѝавѝмо рабѝѝју*). →
2. 'потпуно оздрављење': *оздравѝје / оздравѝе, ѝрездравѝје* (*Чѝвек кад је здрѝв на свѝ мѝсли, а кад забѝлѝје ѝѝчне да мѝсли сѝмо на јѝднѝ – какѝ да оздравѝје. – Бѝбин унѝк, ѝн че ми ѝрездравѝје, ѝа че ми бѝде ко горѝн*).

¹ Нарушавањем здравља појединца угрожава се социјална организација колектива и свако одступање од утврђене аксиолошке норме појмовно је регистровано и језички маркирано ознакама које фигурирају у сфери негативно обележених појава. Болесна особа квалификује се семантички изнијансираним синонимима који манифестују појмовни распон од болешљивости, склоности лаком и честом побољевању, крхкости здравља и слабости организма (*болешљѝв, болешљѝв, болешњѝв, болнѝкав, болњѝв, болњѝв*), преко стања поремећеног функционисања организма (*бѝлан*) до потпуне узетости од болести која се номинује пејоративима високог афективног тоналитета (*болѝчина, болѝшѝѝја, болѝшѝѝна*).

Језички репрезенти денотативно неутралног центра концептосфере *здравље* обележени су категоријалним знаком 'здравствено стање'. Из концептуалног језгра идеографска слика шири се на различите категорије објективне стварности,² а у тимочко-лужничким говорима обимом концепта обухваћени су појмовни знаци 'поздрав' и 'поздравни говор, наздрављање'. На ближој периферији смештене су лексичке јединице које појмовно излазе из основног биолошког домена и задиру у социјалну димензију, манифестујући културу поздрављања и наздрављања у чијем је средишту појам *здравља*. *Здравље* је приоритетна вредност у традиционалном српском сазнању која се као лингвокултурно национално обележје редовно актуелизује у комуникативним ситуацијама сусрета и растанка. Прилогом *здрaво* у узвичној служби поздравља се и на тимочко-лужничком говорном подручју (*Сас „здрaво“ се среј̄немо, сас „ајд здрaво“ се расц̄панемо*). При сусрету се „прави“ *здр̄aво-ж̄иво / ж̄иво-здр̄aво* (*Видомо се с ућу, здр̄aво-ж̄иво њ̄равимо. – Видомо се с ш̄ећку њ̄и на њ̄јац и здрaвимо се, њ̄равимо ж̄иво-здр̄aво*). Сценарио сусрета изграђен је на народној етикецији поздрављања и има устаљену формулу, чији су обавезни елементи оптативни изрази типа *здр̄aво-ж̄иво, здр̄aв / да си здр̄aв* (*Здр̄aво-ж̄иво, д̄едо! – Здр̄aв, комшијо, нек иде нај̄редица*) и интересовање (питање) за *здравље* особе са којом се сусреће (као и за *здравље* њене породице) по уобичајеном понашајно-комуникативном обрасцу: (*Здр̄aво-ж̄иво, В̄ерће, како с̄ије, ш̄ио с̄ије, кво работ̄иш̄ије? – А: Здр̄aво-ж̄иво! Како си, како су њ̄воји? Б: Здр̄aво-арно! – А: Здр̄aво, ња како си? / Здр̄aво ли си? Б: Здр̄aво сам, њи здр̄aво ли си?*). Вербално поздрављање означава се глаголом *здр̄aви се* „поздравља се при сусрету поздравом *живо-здрaво* и при растанку отпоздравом *здрaво-ж̄иво*“ (*Там се здрaвили, чинили здр̄aво-ж̄иво, вр̄шили адеӣ како њ̄ребе. – Прича ми како се здрaвил с нечијӯ кумицу на св̄адбу*). Истом глаголском јединицом и њеним морфолошким ликом *здрaвује се* на испитиваном терену именује се још

² Значењска структура *здрав* у *Речнику* САНУ одражава модел концептуализације *здравља* карактеристичан за српску лингвокултуру: квалификатив *здрав* афирмативни је маркер појмова и појава који, углавном, чине основу људске егзистенције – простор за живот; храна, пиће, вода; средина, клима, атмосферске појаве, начин живота; плодови, биље; материјал, грађа, типови тла; предмети, тканине, рукотворине; мере; валута, новац. Семантички распон придевске лексеме указује на изузетни семантички потенцијал и његову функционалну искоришћеност, а самим тим и на позицију појма у аксиолошком систему и статус језичке ознаке којом се манифестује у лексичком систему српског језика. У српском језичком сазнању обимом концепта обухваћени су и појмовни знаци 'здравствене прилике у некој средини', 'биолошко постојање, живот', 'поздрав, поздравни говор, наздрављање', 'нарочити колач или хлеб који се меси за Божић' (РСАНУ 1969: 739–742).

један елемент сценарија сусрета и расанка, карактеристичан за менталитет српског народа – руковање и љубљење (*Тећим у собу улџе командир сас једнога милиџајца, свѣ ји снѣг завејал, здравувамо се, и ѿиѿијамо се како је који. – Здраве се на ѿооду*). Ситуација непосредног поздрављања (руковања) са више особа захтева посебан маркер, лексикализован глаголом *из[з]дравује се* (*Једва се довлѣко, има једна сѿијаница на ѿѿиј где ме ѿречекују роднине, другари и ѿријатиѿели, ѿа само док се из[з]дравујемо ѿрѣбе врѣме*). Специфична језичка црта ових говора огледа се у употреби рефлексивног облика *ѿоздравља се* за индиректно упућивања поздрава (*Сви ѿи се ѿоздрављају и ѿиѿију када че добијеш ѿсусѿиво да дојдеш ѿвам*), чија перфективна варијанта *исѿоздравља се* реферира на већи број лица (*Исѿоздрављај се на сви колко су у кућу, а највише ми ѿоздриви унучѿиѿиѿаѿи*).

Појам здравља кодиран је у колективном памћењу као аксиолошки принцип на којем почива опстанак заједнице, стога се обавезно актуелизује приликом друштвених окупљања, у социјално важним моментима, најчешће у околностима везаним за локалну обредно-обичајну праксу, при чему се објективизује у виду краћег говора или формуле од неколико речи приликом наздрављања (обично уз чашицу која се испија за нечије здравље, успех, у нечију част). Наздрављање је периферни аспект концепта *здравље*, где идентификациони концептуални знак развија социјалну димензију значења, преузима функцију успостављања друштвене хармоније и колективног оптимизма, прерастајући основну сферу и ширећи слику у правцу општег здравља. Овом домену концептосфере *здравље* припадају јединице *здрѿви*,³ *наздрѿва*, *наздрављује* / *наздравује*, *здрѿвица*, *здрѿвичка*, *наздрављање*, *наздрављување* / *наздравување*, носиоци лингвокултурних информација у овом сегменту интерпретације концепта (*Ајд да смо живи и здрѿви, мука че се заборѿви. – Не умѣјеш да наздрѿваш боље од Гоцу. – Када се ѿбаво наѿијемо, ѿочнемо ѿак да си наздрављујемо. – На славе и ѿрѣславе никада се наѿи и ѿни несу наздравуѿали. – А:*

³ Глагол *здрави* секундарном реализацијом упућује на свадбени ритуал у тимочко-лужничком крају – поздрављање невесте са мушким дететом по уласку у двориште младожење (*Невѣсѿа се ѿрво здрѿви с наѿоњче, ѿа ѿсле с дрући*). Итеративним обликом *здрављѣва се* вербализован је обичај поздрављања невесте са сватовима, а глаголском именицом *здравѣње* „обичај међусобног љубљење пријатеља и сватова са обе стране, уз шалу и задиркивање“ (*И муѿиѿи и жѣнѿи свѿиѿови се сѿремѿу за здравѣње и ѣдва чекају да се цукају с ѿриѣѿѿели и ѿриѣѿѿѿице*). Лексичке јединице етнографског садржаја манифестују периферни аспект концепта, при чему је здравље (испољено у виду жеље, тежње, понашања) суштински фактор успостављања друштвене равнотеже приликом претструктурирања заједнице и основа виталности новонасталих односа.

Ајд, њријет̄ељице, здравџца. Б: Да си здрав, њријет̄еље. – А: Ајд, здравџца. Б: Бог ти здравје. – А: Ајд, њријет̄еље, здравџка! Б: Здравџка и шеб, њријет̄ељице, и от̄елила ти се кравџка. – Најбољ у наздрављање беше Душан, његове здравџце су се њанићиле. – У наздрављивањето њреваре госје домаћина и најоје га). Принцип добре жеље који је смисаона окосница држања здравџце почива на архетипском уверењу да је здравље предуслов успешног функционисања појединца и колективног благостања и представља основно хуманистичко начело у систему вредности тимочко-лужничке говорне заједнице. На истом принципу изграђен је и (магијски) механизам одбране од болести, кодиран у узвику *здравчак* у значењу „наздравље“, који се симболично изговара у ситуацији када неко кине (*Кад некoј ћине, каже се: Здравчак и догoдин! – а тиoј значи да је стијално здрав*).

У свести носилаца тимочко-лужничких говора здравље се примарно конципира као телесна карактеристика човека, као физичка спремност појединца да нормално обавља предвиђене друштвене улоге. Традиционалне представе о здрављу детерминисале су концептуалну и језичку слику овог сегмента стварности, чији идентификациони појам развија мрежу значења и изван централних орбита, залазећи у сферу народног живота и обичаја, где из позиције иманентног симбола креира аксиолошки план значења и лексичко-семантичку интерпретацију концепта. Семантички опсег концепта *здравље* и значењски капацитет његових основних репрезентата одражавају опште и специфичне лингвокултурне црте поимања здравља у тимочко-лужничким говорима – као вредности која има суштински (и индивидуални и друштвени) егзистенцијални значај.

ИЗВОРИ

- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекајски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Златковић 2014: Драгољуб Златковић, *Речник њиројског говора*, I–II, Београд: Службени гласник.
- РСАНУ 1969: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, VI, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик.
- Ћирић 2018: Љубисав Ћирић, *Речник говора Лужнице*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Tanja Z. Milosavljević

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF *HEALTH*
IN THE TIMOK-LUŽNICA SPEECH

S u m m a r y

The paper analyzes the verbal interpretation of the concept of health in the Timok-Lužnica linguistic image of the world from a cognitive semantic and linguacultural point of view. Based on the material compiled from the *Timočki dijalekatski rečnik* (Dinić 2008), *Rečnik pirotskog govora* (Zlatković 2014) and *Rečnik govora Lužnice* (Ćirić 2018), in which the concept of health is represented, we attempted to reconstruct a model of conceptualization of one of the basic axiological and linguacultural concepts in the consciousness of the Timok-Lužnica dialectical persona. The analysis has indicated that in the traditional linguistic and cultural knowledge of the bearers of these south-east Serbian speeches, the concept of health is primarily associated with physical composition and lack of bodily harm, which is indicated by the semantics of the units which comprise the kernel and central zone of the conceptual field (*здрав* “one who is free from illness or harm”, *здравачък* “one who is quite healthy”, *здрав здравишати* “completely healthy”; *здравје, здравице / здравјице / здрављице* “a favorable, undisturbed state of the body in which vital functions are performed normally”; *здравеје / здравее* “recovering from an illness”, *заздравеје, заздравује, заздрави* “1. a wound that is healing, 2. recuperating”). From the conceptual core marked by the semantic sign ‘health state of the human body’ the ideographic image spreads into various categories of the objective reality, where the proximal periphery is dominated by signs from the social sphere of ‘greeting’ (*здрви се, здрављева се, здравује се, изздравује се, њоздравља се, њоздрви се, исњоздравља се, здрав / да си здрав, здраво-живо, живо-здраво, здраво ли си*) and ‘welcoming speech’ (*здравица, здравичка, здрави*), which is a verbal reflection of the understanding of health as an essential factor in the normal existential and social functioning of an individual and the basic factor of maintaining a community.

Keywords: The concept of *health*, a dialectical linguistic image of the world, Timok-Lužnica speech.